

ODRŽIVI RAZVOJ I VOĐENJE

Vladimir LAY

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

UDK: 316.43

Pregledni rad

Primljeno: 12. 11. 2007.

Raspoloživa empirijska evidencija sugerira zaključak da je suvremena globalizacija neodrživa na dugi rok, osim ako ne uvedemo nove institucije i nove primijenjene politike koje će ovladati tim globalnim problemom. Društveni ustroj u kojem vlada "profit pod svaku cijenu" ne može biti učinkovit regulator ravnoteže između materijalnoga rasta i prirodnih osnova života. Stoga je potreban novi smjer razvoja koji neće ponavljati pogreške starog. Novi smjer nudi koncept održivoga razvoja, koji pretpostavlja pozamašne društvene promjene i koji ima karakter globalne societalne društvene inovacije. Dva temeljna nosiva stupa održivoga razvoja jesu "učenje za održivost" i "vođenje u smjeru održivosti". Ovaj članak posvećen je "vođenju k održivosti" kao svjesnoj i planiranoj aktivnosti demokratski izabраних političkih elita i drugih aktera donošenja odluka o smjeru i načinima modernoga razvoja. Vođenje nikako nije diktatura pojedinca ili klika, monopol, neki "ekofašizam". U članku razmatramo pitanje zašto održivi razvoj nije moguć spontano, zašto je potrebno da bude svjesno vođen. Učinkovito vođenje pretpostavlja da socijalni akteri vođenja k održivosti moraju održivost, obranu i opstanak života "pounutriti" kao vrhunsku vrednotu i svoj posebni interes te da se sustavno moraju "puniti novim znanjima". Proizvodnja socijalnih aktera za vođenje prema održivosti, svojevrsna "proizvodnja aktera održive budućnosti", prvorazredna je zadaća modernih obrazovnih sustava diljem svijeta.

Ključne riječi: održivi razvoj, vođenje prema održivosti

Vladimir Lay, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Marulićev trg 19/1, p. p. 277, 10 001 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: Vladimir.Lay@pilar.hr

UVODNA NAPOMENA

1031

Održivi razvoj je projekt budućnosti, čije ostvarivanje pretpostavlja i traži globalne društvene promjene koje će imati karakter societalne društvene inovacije. Tržište i kapital kao društveni odnos nemaju u sebi moć i domet da budu opći i sve-

obuhvatni mehanizam koji će učinkovito urediti povijesnu sudbinu čovječanstva, produktivne ekonomije, ali i stalnog obnavljanja života prirode i ljudi.

Traže se novi društveni mehanizmi, ustroji, odnosi, "nova pravila igre". Priroda i ljudi ne mogu biti povijesni gubitnici. Ako bi se to sustavno i prošireno počelo događati, to bi bio temeljni i opći razvojni apsurd i promašaj u razvojnog kodu čovječanstva. Razvoj i povijest tvoreni ljudskim aktivnostima tu su zbog ljudi, u prilog ljudi. I to uz pomoć prirode, a ne protiv prirode i ljudi. Ako priroda i ljudi postanu gubitnici na skali masovnih razmjera, bez obzira na bogatstvo, kvalitetu života manjine vlasnika i upravljača modernoga svijeta (ondje u nekim ekološki sačuvanim izoliranim oazama), kvalitetnoga planetarnog opstanka modernog svijeta i ljudskog roda naprosto neće biti. Zdravi globalni planetarni okoliš te kvalitetni i pravedni uvjeti življenja za sve – to je kriterij razvojnog uspjeha ljudske civilizacije XXI. stoljeća.

Društvene promjene i inovacije u smjeru razvojne dugoročne zaštite prirode i ljudi od destrukcije slijepim i samorazornim rastom u smjeru ekološke, ekonomske i sociokulturne, dakle integralne, održivosti zahtijevaju i nova, višeslojna, kompleksna znanja, dakle učenje. To je na prvom mjestu. Sa starim znanjima i njihovim ponavljanjem, sa starom svijesti i ponavljanjem dokazanih razvojnih pogrešaka iz nje nećemo daleko stići.

Razvojno putovanje kroz nove i umrežene, kompleksne probleme traži znalački ustrojeno i voljom ispunjeno, ustrajno, na dugoročno orijentirano vođenje razvojnih procesa na relaciji – čista i zdrava priroda / okoliš – produkcija dobara i usluga – samoobnavljanje identiteta i ljudskosti.

"Vođenje za održivost" ovdje se ne razumijeva kao diktatura nekoga vođe ili klike u prilog održivosti, nego svjesno i planirano donošenje odluka političkih, demokratski izabranih elita i drugih donositelja razvojnih odluka te kao rukovođenje praksama, utemeljeno prije svega na znanju, a u cilju stalnoga i upornoga dosezanja i širenja ekološke, ekonomske i sociokulturne održivosti.

Za održivi razvoj i učinkovitu afirmaciju održivosti u ekološkom, sociokulturnom i gospodarskom tkivu društva, odnosno u procesu proizvodnje društvenoga života u cjelini, presudne su, dakle, između ostalog, upravo ove dvije temeljne ljudske aktivnosti: *učenje* i *vođenje*.

Napominjemo: u članku ovakva uvodnog karaktera i formata ne izvodimo prijedlog sustava mjera ni modelske i primijenjene prijedloge kako se koraci k održivosti izvedu u praksi. Prije prijedloga uspostavljanja sustava (institucija i praksi) održivoga razvoja u Hrvatskoj ima još dosta prethodnoga istraživačkog posla. Tko dobro poznaje stanje projekta odr-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 6 (92),
STR. 1031-1053

LAY, V.:
ODRŽIVI RAZVOJ...

živoga razvoja u svijetu i u Hrvatskoj, danas ne može a da se s ovakvim polazišnim stavom ne složi. Tim se poslom ne bavimo u ovome tekstu – ostavljamo ga za sljedeće prilike.¹ Pri tome naglašavamo da je održivi razvoj projekt razvoja za budućnost nastao sredinom 1980-ih godina, kojemu je temeljna zadaća dugoročno uravnotežiti odnose između materijalnoga rasta i prirodnih osnova života. Unatoč tome što su od njegove društvene inauguracije prošla oko četiri desetljeća, on još nije empirijski vladajući koncept, mada nužda i potreba za njim ubrzano rastu, a na pomolu su i neka djelomična, ali uspješna održiva razvojna rješenja (masovnija upotreba obnovljivih izvora energije, rast ekološke poljoprivrede i sl.).

ODRŽIVI RAZVOJ KAO DRUŠTVENA PROMJENA I SOCIETALNA INOVACIJA

Održivi razvoj kao projekt i dugoročni proces, gotovo opći razvojni orijentir, s jedne je strane razočarao stručnu, političku i opću javnost, jer se nije žurio odmah pokazati operativnim i plodnim. S druge strane, on opstaje kao gotovo jedini suvisli planetarni koncept uravnoteženoga razvoja u budućnosti.

Premda je domaćoj stručnoj i znanstvenoj javnosti pojam održivoga razvoja predstavljen prije mnogo godina, još početkom 1990-ih godina (Lay, 1992.),² podsjetimo na njegovo određenje.

U UN-ovu izvješću "Naša zajednička budućnost", koje je ugledalo svjetlo dana 1987. godine, "održivi razvoj je razvoj koji izlazi ususret potrebama sadašnjih generacija, pri čemu se vodi računa da zadovoljavanje potreba sadašnjih generacija ne dovede u pitanje mogućnost budućih generacija da zadovolje svoje potrebe". Ovu pretežno političku kompromisnu definiciju dopunjuje jedna stručno-znanstvena iz 1991. godine, a koja glasi: "Održivi razvoj je proces unapređenja kvalitete ljudskog života koji se odvija u okvirima tzv. nosivog kapaciteta održivih eko sustava". Ako to zbrojimo, mogli bismo reći da je održivi razvoj zamišljeni globalni način razvoja što ga samo osviješteni socijalni akteri temelje na procesu (re)produkcije ljudskih potreba i sredstava za zadovoljavanje tih potreba, a kojega sustavne posljedice nisu uništavanje i smanjivanje kvalitete prirodnih osnova života. Dalje, vezujući se na odgoj i obrazovanje, održivi razvoj shvaćamo kao proces stvaranja i širenja novih vrednota i znanja u funkciji mijenjanja mišljenja i ponašanja suvremenih socijalnih aktera prema višem stupnju održivosti i uravnoteženosti od postojećega.

Vođenje u smjeru održivoga razvoja ima slične konotacije. Zasigurno ima i veliku ulogu u mijenjanju i mišljenja i po-

našanja suvremenih socijalnih aktera prema višem stupnju održivosti. No manje kroz izravno učenje tih aktera, a više kroz praktične procese izgradnje materijalne infrastrukture čovječanstva, kroz razvojne odabire na polju proizvodnje energije, hrane i slično. Mogli bismo reći da je vođenje k održivom razvoju svojevrsno "učenje kroz djelovanje" (engl. *learning by doing*). Vođenje, za razliku od izravnog učenja, zadire u polje ljudskih interesa, koji čvrsto upravljaju svijetom i koji održivim razvojnim solucijama – ako akterima nisu odmah unosne i profitabilne – nude ravnodušnost ili pružaju konkretan otpor, odnosno izravno ih i sustavno onemogućuju, pa čak i agresivno ugrožavaju.

Dugoročne društvene promjene prema većoj razini održivosti u reprodukciji društva jesu promjene na razinama vrijednosti, ciljeva, interesa, znanja, ideja, vještina, umijeća i novih praksi u idućim godinama i desetljećima. Tim će se promjenama postizati: a. ekološki: nova dinamička ravnoteža između materijalnoga rasta i prirodnih osnova življenja; b. ekonomski: povećanje materijalnih dobara i usluga te ostvarenje pretpostavki za unapređenje kvalitete življenja (svih) ljudi, ali uz uvjet da se tim unapređenjem ne ugrožavaju zdravlje i opstanak ljudi i živoga svijeta, odnosno kvaliteta zraka, voda, tala i biosfere; c. sociokulturno: sustavno obnavljanje identiteta, ali i odgovarajućega humaniteta, jednostavno ljudskosti socijalnoga miljea i kulture u kojoj živimo. Pravedna globalna svjetska distribucija dio je ove ljudskosti, međuljudskih odnosa u društvu. Usput, za postizanje ljudskosti i ljudskih odnosa među ljudima koji će čuvati dostojanstvo, ljudska prava i zdravlje pojedinca nije potrebno veliko materijalno bogatstvo za svakoga od tih pojedinaca.

Problem neravnoteže između materijalnoga rasta i prirodnih osnova življenja pojavio se u istaknutijem obliku tek u 18. stoljeću s industrijskom revolucijom. Masovna industrijska proizvodnja, parni stroj, upotreba fosilnih goriva, opća tehnologizacija proizvodnje društvenoga života, omasovljenje potrošnje – sve je to promijenilo dotadašnju situaciju. Ljudska je rasa nedvojbeno pokazala da od davnih stoljeća umije ranjavati i razarati svoj dom (grč. *oikos*), ali ne tako da bi to postalo masovno zabrinjavajuće.

Glavni vladajući društveni odnos koji u prvom desetljeću XXI. stoljeća pogoni suvremeni, pretežno u ravni vrijednosti i razvojnih ciljeva "pozapadnjeni svijet" – "profit pod svaku cijenu" – njihovi akteri i institucionalni sustavi koji su diljem svijeta "na vlasti" intenzivno destruiraju i svjesno u funkciji svojih ciljeva na masovnoj skali žrtvuju prirodu i ljude. Usporedne analize glavnih razvojnih procesa na planetarnoj razini pokazuju da svijet sam sebe sustavno i stalno razara. (Ayers, 2000.)

Krivulje porasta stanovništva, porasta opsega potrošnje toga sve brojnijega stanovništva, porasta stakleničkih plinova i porasta izumiranja vrsta imaju izgled "bodlji". U kratkom se povijesnom vremenu, u posljednjih pedesetak godina, posebno ako kao ukupni vremenski kontekst razvoja čovječanstva uzmemo neki širi okvir (npr. civilizaciju od početaka organizirane poljoprivrede u dolini Mezopotamije ili slično), događaju veliki i nagli porasti broja ljudi, nezamisliv porast potrošnje – broja proizvedenih i potrošenih dobara i usluga, do sada u povijesti Zemlje nezabilježen porast količine ugljičnoga dioksida u atmosferi te zapanjujući nagli porast broja zauvijek izumrlih vrsta. Sve veći broj ljudi i sve veća potrošnja troši prirodne resurse i prirodnu osnovu življenja na nedvojbeno razoran način. Globalno zagrijavanje otvara pitanje klimatskih promjena do točke i preko točke povratka na staro. Siromašenje broja vrsta kojima smo cijelu povijest okruženi prijeti siromašenjem glede biološke raznolikosti do razmjera koje danas još nismo kadri ni zamisliti.

Problem karaktera i opsega planetarnih samorazaranja u navedenome sadržajnom smislu već danas na posebno poguban način povećava činjenica da se u "gladi za rastom" razvijenim SAD-u i Zapadnoj Europi, Australiji, Japanu i naftom bogatim zemljama Bliskog istoka pridružuju mnogoljudne zemlje, donedavno manje razvijene, kao Kina, Indija, Brazil, Meksiko, Indonezija i niz drugih. Najupečatljiviji je primjer Narodna Republika Kina. Ova mnogoljudna zemlja (petina čovječanstva!), koja po uređenju nije politički pluralistička, svoj mahiniti materijalni rast danas provodi tako da onečišćuje okoliš, čime – posebno u gradovima – masovno ugrožava zdravlje svojih stanovnika. Europskom umu razmjeri i intenzitet ovog onečišćenja danas su već gotovo nezamislivi. U količini proizvodnje ugljičnoga dioksida, najrasprostranjenijega stakleničkog plina 2007. godine, uz sve nagliji način proizvodnje energije, dobara i usluga, prestigla je dugogodišnjega svjetskog rekordera – SAD! Premda se može reći da je još od sredine 20. stoljeća novorođena komunistička Kina u svom "velikom skoku" redovito prakticirala masovno uništenje svojeg okoliša, ovaj zamah po svojim karakteristikama nadmašuje sve što smo dosad u Kini vidjeli. Čak oko 500 000 ljudi godišnje u Kini umire od posljedica onečišćenja okoliša. Dok bi takve pojave demografski uništile manje zemlje, Kina s više od milijardu stanovnika to ne vrednuje kao alarmantnu pojavu, nego prije kao "cijenu brzoga razvoja."

Suvremeno čovječanstvo svih ovih samorazaranja, koja sustavno i pretežno tiho rastu i po opsegu i po intenzitetu, pretežno još nije svjesno. Milijuni ljudi, šest i nešto milijardi, dakle oko 6 000 000 000 jedinki, stremlje opstanku i unapređenju kvalitete življenja, pa, ako je moguće, i bogaćenju u

određenom omjeru. Naspram svih tih apetita stoji tek jedna Zemlja, ne odviše velika i zacijelo ne bezgranična u svojim resursima i u svojim mogućnostima da sama svojim snagama svlada onečišćenja, napad na globalni ekološki sustav koji čine sve veće količine antropogeno nastalih stakleničkih plinova. Ljudska rasa kao masa ljudi "ide naprijed" slijepa i neosviještena, bez spoznaja i informacija o tome kamo ih postojeći hod vodi. Novi nalazi i spoznaje uskih krugova znanstvenika sporo se i teško probijaju do statusa za ponašanje usmjeravajućih novih istina. Globalni ekološki sustav potihlo se mijenja i destabilizira, biološka raznolikost ubrzano kopni, masovna destrukcija života na stotine je modernih načina u porastu – i nikome (za sada) ništa! Kao da se to zbiva na nekom drugom planetu, nekoj drugoj grupi ljudi, rasi, a ne nama.

Nema državnih ministarstava za budućnost (za spoznaju "Kamo ide pojedina zemlja, pa potom cijeli planet?!")!

Nema fakulteta koji o tome sustavno uče (tek tu i tamo pokoja tema u okviru ponekoga kolegija)!

Nema političkih stranaka koje se u svojim programima bave takvim problemima (one se u svom političkom radu usmjeravaju prije svega na borbu za vlast preko izbora i pri tome nastoje zadobiti birače ponudama "boljeg života" kroz porast kvalitete življenja i neizbježno povećane potrošnje, i to sve uglavnom u okviru svojih kratkih mandata)!

Nema biznisa koji misli mnogo dalje od profita, recimo na opstanak čovječanstva (pokoja rijetka iznimka tek potvrđuje pravilo)!

Znanje i svijest o planetarnim samorazaračkim procesima gaje eventualno znanstvenici, i to ne svi, nego oni "globalisti" koji misle na način sintezne inteligencije. Pritom valja dodati i ovo: valja razlikovati one znanstvenike koji svoja ekspertna znanja bez etičkih ograničenja beskrupulozno prodaju multinacionalnim kompanijama, od onih kojima je istina još uvijek vodeće načelo rada i ponašanja.

Kako god mršavo stajali sa spoznajom problema, ostaje to da je cilj preusmjeravanja razvoja u uravnoteženijem, dugoročno održivom smjeru usporiti, a potom i zaustaviti, slijepim rastom i profitom vođen nasilnički pohod na prirodu i ljude. Pronalaziti kreativno uvijek iznova nove ravnoteže, bez kojih nema opstanka, zdrava okoliša i zdravlja, ugođe, mira, kvalitetna življenja. Pri tome nije riječ, što je posebno važno naglasiti, o ukidanju tržišnoga mehanizma, nego o promjeni ustroja ukupne proizvodnje društvenoga života, a posebno proizvodnje novostvorene vrijednosti kroz snažne korekcije i uvođenje ograničenja ekološke i socijalne, ljudske naravi.³ Dakako, to je po sebi već golema društvena inovacija globalnih razmjera. To je neka nova priča, priča o promjeni od postojećeg načina reprodukcije svijeta na način neoliberalizma k

novom načinu koji će polučivati ukupno – za ekonomiju, ali i ljude i prirodu – bolje i trajnije rezultate.

Tržište, ponuda i potražnja, kapital i njegova optimalizacija, tako kako ih je smislio i kako ih prakticira suvremeni neoliberalni kapitalizam "profita pod svaku cijenu", odjeven u globalizaciju kao neku "višu silu", neminovnost ipak, ponavljamo, ipak ne mogu biti učinkovit regulator opstanka ravnoteže u prirodi i njezina bogatstva, čuvar od iskona postojećega zdravlja biosfere, branitelj stoljećima tkanoga pluralizma kultura, prirode i ljudi.

S. Borgesi i A. Vercceli (2003.) zaključuju da "kada sve zbrojimo, raspoloživa empirijska evidencija sugerira zaključak da je suvremena globalizacija neodrživa na dugi rok, osim ako ne uvedemo nove institucije i nove primijenjene politike koje će ovladati tim globalnim problemom."

U ovoj točki prepoznavanja nužnosti novih institucija i mjera, od obrazovnih do državnoupravnih i poduzetničkih, te onih koje može prakticirati danas još pretežno nejaka javnost i civilno društvo, kao i međunarodna politička zajednica, vraćamo se pitanju nužnosti učenja za održivost i vođenja prema održivosti iz naslova rada.

UČENJE I VOĐENJE – DVA "NOSIVA STUPA" DRUŠTVENIH PROMJENA K VIŠIM STUPNJEVIMA ODRŽIVOSTI

Na prvi pogled može se reći: pa što – tvrditi da su učenje i vođenje dva nosiva stupa društvenih promjena k održivosti – to je otkrivanje tople vode! Učenje i vođenje su nužna pretpostavka za sve moderne društvene procese. U Hrvatskoj o "društvu znanja" kao cilju već i vrapci na grani pjevaju. O potrebi za učinkovitim političkim i poduzetničkim upravljanjem, za strategijom koja će nas usmjeriti k učinkovitijem gospodarstvu, državnoj upravi i slično – nema dana da se ne govori, ne piše.

Postoji razlika između "običnog" učenja i vođenja i učenja i vođenja koje ovdje imamo na umu. Pitanja glase: učenje za što? Vođenje – u kojem smjeru, za koju svrhu i prema kojem cilju? Učenje može biti, na primjer, usmjereno na punjenje glava znanjima za modeliranje javnoga mišljenja, za upravljanje ljudima, za povećanje pukoga rasta i potrošnje, za pranje mozga ljudi, za razvijanje novih potreba, porast kupovine i slično. Nas zanima učenje za razvijanje vrednota održivosti i uravnoteženosti, za iznalaženje održivih razvojnih rješenja.

Vođenje i usmjeravanje razvoja može biti vođenje k većem stupnju rasta (jer ako stalno i što više ne rastemo, ni ekonomija ni vlast nisu uspješni, zar ne?!), k maksimalizaciji profita, vođenje k daljnjem "cijedenju" ljudi i prirode. Vođe-

nje može biti vođenje u smjeru povećanja učinkovitosti ekonomskoga iskorištavanja ljudi i prirode, bez obzira na očuvanje zdravlja te prirode i tih ljudi.

Nas zanima vođenje k takvim društvenim mehanizmima, situacijama i učincima koji će štititi čistoću i zdravlje prirode, prirodne osnove življenja i opstanak ljudi svih rasa i kultura, svih stupnjeva razvijenosti (i siromašni imaju pravo na opstanak, zar ne?), i to pod cijenu usporavanja rasta.

Ovdje se može ustvrditi kako je šansa daljnjega rasta mnogo veća nego nekakvo "altruistično", "prosvijećeno", "sinteznom inteligencijom" vođeno ili pak teškom ekološkom nuždom i nevoljom uspostavljeno usporavanje rasta. Još potkraj 1960-ih godina skup mudrih znanstvenika Rimskoga kluba u izvješću "Granice rasta" govori o tome. Mnogi poslije njih govore i zagovaraju isto. Ali ništa se ne mijenja. Rast raste, vrste ubrzano izumiru, količina ugljičnoga dioksida raste. Kako god bilo, ekološke planetarne (ne tek lokalne!) nevolje svojim će porastom – tako mi to vidimo – zasigurno voditi prema stanju nužde i prema pritisku na daljnji porast svijesti te na stvaranje novih interesa koji će održivost htjeti kao prvi cilj i koji će interes materijalnoga profita konačno svjesno podrediti tome.

Nas zanima vođenje razvoja k institucijama (novim, ako treba, zašto ne!) i javnim mjerama i potezima koji će ovladati negativnim i dugoročno neodrživim društvenim procesima za ljude i prirodu.

Pokazali smo u jednoj drugoj prilici kako je "proces održivog razvoja inherentno proces učenja, kojim možemo, ako smo tako odabrali, učiti graditi kapacitete i sposobnosti da bismo živjeli na održiviji način". (Lay, 2005.) Nema nikakvih pomaka u osmišljavanju održivih razvojnih solucija i njihovoj primjeni ako nema novih, svježih, prema odgovorima na izazov usmjerenih znanja i spoznaja. Ne može se misliti i djelovati po starome i u kompleksnom modernom kontekstu biti učinkovit glede održivosti i održivoga razvoja. Mnogi društveni procesi mogu se odvijati metodom "jednostavne reprodukcije istog", dakle bez društveno inovativnoga ponašanja. Proces održivoga razvoja – nasuprot procesima koji sada i ovdje vode k rastu neodrživosti – jednostavno ne mogu. Tu su nova, svježja, originalna znanja nužna kao voda biljci.

To pokazuju mnogi procesi u domeni mnogih društvenih i gospodarskih djelatnosti: u oblasti društvenog osmišljavanja i širenja uvođenja iskorištavanja obnovljivih izvora energije, razvoja energetske učinkovitosti, ovladavanja globalnim zagrijavanjem (smanjenjem emisije stakleničkih plinova), procesi razvoja ekološki orijentirane poljoprivrede, održive i gospodarski kreativne upotrebe zaštićenih područja, održivoga gospodarenja ribljim i šumskim fondom i sl. Građa

o tome na svjetskoj je razini, ali već i za Hrvatsku, bogata i vrlo uvjerljiva. (Lay, 2007.)

Dograđivanje tržišnih mehanizama elementima socijalnog i ekološkog, inkorporiranje ovih elemenata u novu "zelenu ekonomiju", "socijalno orijentiranu ekonomiju", također je kreativan i izazovan posao proizvodnje novih ideja i znanja. Učenje je tako ona aktivnost koju vrednujemo kao "stup – nositelj" procesa ostvarivanja održivoga razvoja.

Isti status "stupa – nositelja" ima i dimenzija "vođenja." Vođenje je imenica čiji korijen dolazi od glagola voditi. U korijenu riječi edukacija ili produkcija stoji latinska riječ *dux, ducis* = *vođa*. Edukacija je proces vođenja ljudi, učenika u stjecanju znanja. Produkcija je proces proizvodnje robe. Održivi razvoj nema u svom korijenu riječ *dux, ducis* = "vođa", ali ako teži biti učinkovit, nedvojbeno mora biti vođeni proces. Ili takav ili ga kao održiva jednostavno nema! Stihija na ukupnoj razvojnoj razini, makar vođena partikularnim umom tržišta, političke diktature ili nečim trećim, bez vođenja k integralno održivom razvoju nema – dugoročno gledano – nikakvih razvojnih izgleda.

Vođenje pri tome razumijevamo kao skup aktivnosti socijalnih aktera oboružanih vrhunskim znanjima i voljom koji proizvode razvojne ideje, odluke i prakse (više, a ne manje) održivoga karaktera. Ove aktivnosti ovih aktera imaju osobine svjesnih i planiranih, na dugoročnu dobrobit prirode i ljudi, ali i na određenu dobit ekonomije usmjerenih pozitivnih učinaka.

Vođenje koje imamo na umu jest vođenje institucija društva i države od strane elita. Ovdje ne ulazimo u detaljnije elaboriranje pojma elita. Pod tim pojmom razumijevamo demokratski izabrane političke elite, poduzetničke upravljače, elite znanja i elitne aktere civilnoga društva. Ove su elite "elite održivog razvoja", u početku vrlo malobrojne, samostvarane. To su "elite volje" za akcijom u smjeru onih razvojnih odabira koji će ljudima – pojedincima, društvu i državi kao organizacijskom obliku društvenog življenja – osigurati dugoročno zdravu i sretnu ekološku, ekonomsku i sociokulturnu, dakle cjelovitu, životnu budućnost. Ovo i ovakvo vođenje mora biti vidljivo i prisutno u artikuliranju javne politike i mjera "za održivost", kroz investicije i ulaganja "u održive razvojne solucije", kroz praktične poteze u proizvodnji i potrošnji roba koje će se početi kretati, uz zadovoljavanje sve većih potreba u funkciji unapređenja kvalitete življenja paralelno i prema planetarno održivijem življenju.

Dosezanje razvojnoga horizonta prema održivosti, osmišljavanje, uvođenje i prakticiranje razvojnih solucija izravno ovisi o kvaliteti i snazi svjesnog, isplaniranog i zalačkog vođenja. Ovisi o kvaliteti volje i stupnju "svijesti za održivost"

onih elita kojima je vođenje, upravljanje, posao predviđen podjelom rada! Izostane li kvalitetno vođenje, svjesno planirano i znalački ustrojeno vođenje razvojnih aktivnosti k porastu održivosti, kao koracima koji u živom tkivu života (energetika, proizvodnja hrane, održiva gradnja, zaštita okoliša, zaštita zdravlja i sl.) afirmiraju održivo i održivije življenje, procesi održivoga razvoja zastajkivat će ili čak nazadovati. Ekološka i ekonomska, pa i socijalno-kulturna, neodrživost u takvim se stihijnim "ne vođenim" uvjetima mogu povećavati i ukupno dugoročno hendikepirati ukupni razvoj zemlje i unapređenje kvalitete življenja u njoj.

Iz navedenog se vidi kako se "vođenje" uz "učenje" pojavljuje kao temeljna pretpostavka i "stup – nositelj" procesa učinkovita održivoga razvoja. Odatle smo u ovom prilogu odlučili rasvijetliti karakter i neke "skrivenne" karakteristike i zakonitosti vođenja. Potom smo ocijenili potrebnim opisati osnovnu tipologiju vođenja prema sadržajnom profilu. Sva-koj vrsti vođenja odgovara vrsta socijalnog aktera, istodobno redovito nositelja nekoga kruga interesa.

KLJUČ PREVRATA K ODRŽIVOM: VOĐENJE K VEĆEM STUPNJU RAZVOJNE INTEGRALNE ODRŽIVOSTI MORA POSTATI I POSEBAN INTERES KONKRETNIH SOCIJALNIH AKTERA

Vođenje k višem stupnju konkretne održivosti od postojeće jest idealno tipski gledano opći interes. Opstanak prirode i ljudi, kvalitetna prirodna osnova življenja i kvalitetan život svih ljudi neka je vrsta općega dobra, općega cilja razvoja civilizacije. No kretanje k održivom na općoj ravni, ali u konkretnim djelatnostima kojima se konkretni akteri u društvenoj podjeli rada bave, mora biti / postati i poseban interes socijalnog aktera vođenja, inače takva tipa vođenja od strane tog aktera uopće neće biti.

Moderni svijet i milijunske potrošačke mase ljudi, ali i politički upravljači (koje pak mase biraju na izborima) i poduzetnici (čiju moć i robe afirmiramo našim kupovanjem), vole zasad pretežno igrati neodrživo! Oblici neodrživosti rastu, ali čini se da još nisu takvih razmjera da upravljačima čine političku ili financijsku, komercijalnu štetu. Neodrživost – ekološka, ekonomska, sociokulturna – ne tjera pretežno još na promjenu ponašanja; održivost još nema presudnu praktičnu atraktivnu snagu. Održivost, nažalost, nije cilj mnogih ljudi, oni su ravnodušni ili pak zaigrani osobnim i širim neodrživim praksama koje im donose kratkoročne ugone i zaborav. S druge strane, vjerojatno ne bi imali ništa protiv ekološki, ekonomski i kulturno pozitivnih posljedica održivoga razvoja. Ali neće ga, ne žele, ne umiju (pred)voditi!

Kako da održivost i održivi razvoj postanu – ako već stjecajem dosadašnjih okolnosti nisu postali – poseban (a dakako

da već u svojoj biti jesu i opći!) interes elita vođenja razvoja društva i funkcioniranja države kao aktera artikuliranja i promicanja razvoja? Ovo je dosta otvoreno razvojno pitanje. Logički je moguće tvrditi, doduše zasad još samo na apstraktnoj razini, da će u trenutku dosezanja točke u kojoj će postojeći oblici produkcije roba i usluga te postojeći načini vođenja ukupnoga razvoja dominantno postizati negativne, a ne više pozitivne, rezultate, kada će početi prevladavati obilježja neodrživog u njima, održivost i održivi razvoj postati nov posebni interes niza socijalnih aktera.

Uvijek je moguće i vrlo je realno u prvi plan gurati stav da je moguće prije svega u stvarnosti očekivati kako će interes za "profitom" kao moćni interes kojem malotko može odoljeti skršiti interes za održivosti. Ali kad ugrožavanje zdravlja okoliša i ljudi poprimi takve razmjere da potkopava i egzistencijalno tlo i samom akteru profita, možda će ipak biti uspostavljena drugačija rang-lista interesa. Geslo dana i interes stoljeća postat će možda upravo ova "Održivost i opstojnost na prvom mjestu!" Dakako, nastavljanje u smjeru "profita pod svaku cijenu" vrlo je moguće. Ali uz cijenu koju će trebati platiti. Društveni, sociopsihološki mehanizam preokreta temelji se na tome da će cijena "profita" postati previsoka i neisplativa, a da će "cijena održivosti", premda visoka, postati isplativa i vrlo unosna.

Piljenje grane na kojoj sjedimo kao djelatnost postupno će se obustavljati kada uživo na koži, a ne tek intelektualno, apstraktno racionalno, shvatimo da je to što radimo "piljenje grane na kojoj sjedimo". Empirijska građa do koje dolaze znanstvenici daje obilje argumenata o spomenutom "piljenju grane", ali politički sustavi i sustavi državne uprave, kao i poduzetničko-produkcijski sustavi, na to još reagiraju. Naime, njima – kažu često oni, misle oni – nije posao spašavanje živoga svijeta, prirodnih osnova života, nego učinkovito upravljanje državom, držanje društva u kakvoj-takvoj ravnoteži i redu te proizvodnja novih roba i usluga.

No to transformiranje k održivosti kao interesu neće ići linearno, nego će se od djelatnosti do djelatnosti zbivati sukladno dosezanju životno kritične razine neodrživosti. Ribarski brodovi uzet će predah od zarađivanja i prestati orati morem jer će ribama trebati dati vremena da se obnove i narastu. Ako to ne budu činili, ribari neće imati više što loviti. Vožnja automobilom bit će moguća dok ima goriva u današnjem obilju, odnosno dok imamo novaca kupovati ga po cijeni koja vlada na tržištu. Porast cijena goriva i poteškoće u parkiranju u gradovima prorijedit će količinu vozila na cesti.

Održivost i održiva razvojna rješenja postat će tada nov, unosan, biznis. Zaštita opstanka prirode i ljudi postat će dobar posao, izvor prihoda i novoga ponašanja. U konkretnim

granama djelatnosti poput poljoprivrede, energetike, građenja i slično, održive, štedljive i ekološke solucije privlačit će (nove) kupce. "Zelena ekonomija" razvijat će se na temelju porasta proizvodnje, ponude i potražnje rješenja i robe za zaštitu prirode i okoliša, zdravlja, mira i ugođe. "Socijalna ekonomija" nudit će "proizvode" koji pomažu identitetu, ljudskosti opstanka, saniranju destruktivnih posljedica ekonomske bijede i bolesti.

Nove ustanove i nove politike koje će podržavati dugoročnu održivost prirode i ljudi, rast koji neće agresivno i razorno ulaziti u opasnu i razornu zonu "profita pod svaku cijenu", nove prakse "za život i živi svijet, za održivost" o kojima danas, zagušeni tržištem, redukcijom življenja na potrošnju stvari, žurbom i životom u petoj brzini i ne razmišljamo, bit će svakodnevno prisutne.

SUVREMENI PLANETARNI PROCESI SPRAM PRIRODE I LJUDI POVEĆAVAJU POTREBU ZA RAZVOJEM VJEŠTINE "VOĐENJA"

Promišljanje nužnosti vođenja kao učinkovitoga tipa društvenog odnosa te potrebe za razvojem vještine vođenja ne temelji se tek na procjeni karaktera ekološke i globalne klimatske krize kakva je oko nas danas.

Pozitivistički gledano, postojeći svijet nekako još i funkcionira. Nikakvo posebno upravljanje / vođenje nije mu još, tako se barem čini, potrebno. Vođenje se doima potrebnim, pa i vrlo nužnim u situacijama krize, kada postojeći sustav odnosa i načina vođenja (ako se to što danas upravlja modernim svijetom uopće može kvalificirati pojmom "svjesnog i planiranog vođenja"!) ne stvara više učinkovite rezultate. Pri tome se vođenje ponekad interpretira kao izvođenje (zemlje, društva, firme) iz izvanrednoga stanja, kao metoda upravljanja krizom, čak i kao nedemokratska praksa u kojoj dominira "vođa", sustav donošenja i provedbe odluka funkcionalno podređen jednom centru, kliki, monopolu, vodi.

Temeljni je problem u tome što suvremeni procesi u globalnom ekološkom sustavu (globalno zagrijavanje i klimatske promjene) i ubrzano izumiranje vrsta, kojima "kumuje" ljudsko djelovanje, počinju poprimati karakteristike krize i izvanrednoga stanja. Brojni znanstveni nalazi o porastu stakleničkih plinova, izumiranja vrsta i slično govore da je tako.

No to još ne žulja našu kožu, naše zdravlje i naš džep. A čini se da naš mozak ne pokreće djelovanje onoliko koliko ga pokreće upravo srce, osjećaj, ljubav za (neposredno ugroženi) život. Nije to još po opsegu i intenzitetu posljedica tako alarmantno, ne destruiira to svakodnevno živote stotina tisuća ljudi i stotine zajednica, gradova, obala, usjeva, da bi svima postalo jasno i da bi ljude tjeralo na neku jaču promjenu ponašanja. Slike povremenih nevolja uzrokovanih globalnim

zagrijavanjem ili slike izumiranja vrsta na nekim dijelovima Zemlje na televiziji još nas ne pokreću na djelovanje u našim foteljama pred televizorima.

Ali svjetska znanstvena zajednica, pa i osviješteni – vrlo malen, ali ipak osviješten, dio političkih upravljača u svijetu – shvaća da putujemo iz mjeseca u mjesec, iz godine u godinu u tome opasnom smjeru. To se, kao krizno i izvanredno stanje, tek polako primiče. Širenje spoznaje o tome u ljudskim masama, u glavama milijuna i milijardi ljudi tek predstoji. Ljudske mase misle jednostavno: dok mene i nas ne pogađa, još je to daleko, još ima vremena. Usput, socioloških analiza uzroka, aktera, posljedica klimatskih promjena i globalnoga zagrijavanja gotovo da još i nema.⁴

U kontekstu održivoga razvoja o vođenju, dakle, ne govorimo o dnevnoj, pragmatičnoj metodi upravljanja nekim običnim malim, izvanrednim kriznim stanjem. Ovdje je riječ o vođenju iz postojećega sustava odnosa i praksi dugoročno nedvojbene razvojne neodrživosti u dugoročnu održivost. Nemamo u žarištu kratkoročne procese, nego dugoročne. To je posebno važno naglasiti. Ovdje je riječ o kreiranju institucija i mjera koje mogu pomoći – kada već postojeće, stare, do sada nisu – da se vođenjem u novom smjeru i na nov način stvaraju rješenja za postojeća negativna, neodrživa stanja i procese.

Ako postojeće današnje trendove glede stanja kvalitete ekosfere i biosfere stavimo u žarište, a oni će se očigledno nastaviti i radikalizirati, dobivamo situaciju u kojoj se metoda "vođenja" nadaje kao vrlo smislena. Riječ je o idejama na temu kako ovladati opstankom danas, opstankom naše vlastite budućnosti. Pri tome se opet prisjećamo izreke A. Einsteina: "Postojeći problemi ne mogu se riješiti iz onog tipa svijesti iz kojeg su nastali. Svijet moramo vidjeti na nov način."

Uvid u ideje Colina Masona iznesene u knjizi "Kratka povijest budućnosti" (2006.) s naglaskom na cijelom nizu ideja i načina preživljavanja kritičnih trenutaka u tamo nekoj 2030. godini osnažuje nas u ovakvu postavljanju teze o presudnom značenju vođenja i vodstva za opstanak, održivosti i održivom razvoju čovječanstva i ljudske rase.⁵ C. Mason konstatira kako "hod k održivosti" zahtijeva niz promjena koje će zasigurno naići na "značajan otpor ljudske prirode inovacijama". Mason slikovito ustvrđuje: "Imat ćemo uvijek situaciju da dok jedna osoba bude rekla da je promjena potrebna, pet će ih reći da nije." No to ne mijenja činjenicu da je promjena potrebna i da procese promjene treba i preventivno voditi znanjem i vještinama.

Učinkovit održivi razvoj pretpostavlja – i još će više s pogoršanjem ekološke i globalne klimatske krize pretpostavljati – svjesno i planirano vođenje k određenom razvojnom dugo-

ročno ekološki /gospodarski/ sociokulturno održivom cilju, odnosno novoj situaciji. Socijalni akter toga i takvoga vođenja može biti samo osviješteni, znanjem o održivim razvojnim solucijama opremljeni i čvrst, uporan i inovativnom ponašanju sklon činitelj. Stihija, neznanje, olako prepuštanje ekonomistički na kratki rok profitabilnim i stoga privlačnim, ali dugoročno neodrživim, solucijama nisu odrednice učinkovita vođenja k održivosti i razvoju sposobnom za budućnost.

Integralna održivost kao kriterijska jezgra u procesu usmjerenja održivoga razvoja ima u tome procesu karakter ideja "vodilica". Nakon pregleda opsežne literature o zaprekama i mogućnostima održivoga razvoja, odnosno nakon analiza brojnih domaćih i inozemnih praksi koje pokušavaju afirmirati održivost, utvrdili smo da teza o nužno "vođenom" karakteru održivog razvoja nedvojbeno "drži vodu".

Dakle, potreba za razvojem vještine vođenja u funkciji ostvarivanja učinkovitog održivog razvoja jest nedvojbeno. I promišljanje iz sociologijskoga kuta razvoju ove vještine indirektno može također pomoći.

ZAŠTO ODRŽIVI RAZVOJ NE MOŽE U KONTEKSTU MODERNOGA DRUŠTVA BITI TEK ORGANSKI, SPONTAN? ZAŠTO TO MORA POSTATI VOĐENI PROCES?

Tradicionalno ruralno društvo u Hrvatskoj i šire poznavalo je organski prisutnu i utemeljenu održivost. Sve što se proizvodilo stvaralo se na štedljiv, racionalan način u visokom dosluhu s prirodnim osnovama, s prirodom koju se odlično poznavalo. Takvo održivo življenje i ponašanje bilo je vođeno "iznutra", iz zakonitosti koju bismo mogli oslikati riječima "ili održivo ili nikako". Svaki je proizvođač proizvodio za opstanak i u takvim "strogim uvjetima" nije bilo širokoga manevarskog prostora za neodržive korake i eksperimente. Eventualno neodrživo ponašanje ili postupanje proizvodilo je neodržavanje, propadanje.

U modernim uvjetima masovne proizvodnje, u uvjetima upotrebe modernih tehnologija, u uvjetima kada sustavni i masovni marketing proizvodi "nove potrebe", prestalo je biti jasno što je to održiva proizvodnja, a što održiva potrošnja. Svijet proizvodnje roba i njihove potrošnje umrežen je u tržišni mehanizam kojim upravlja profit, a on u svom korijenu ne vodi k integralnoj održivosti satkanoj od istodobne održivosti ekološkog, ekonomskog i sociokulturnog življenja.

Ekološki troškovi proizvodnje desetljećima se ne plaćaju, premda postupno sustavno dolaze cijelom čovječanstvu i pojedinim društvima, državama, na naplatu. Empirijska evidencija za ovu tvrdnju vrlo je opsežna i bogata.⁶ Svjetsku modernu civilizaciju počinje opterećivati problem globalnoga zagrijavanja, koje raste na osnovi porasta stakleničkih plinova u

mnogim djelatnostima koje na neki način i tehnologijski i organizacijski i ekonomski obavljaju ljudi. Slijede nepredvidive i opsežne klimatske promjene. Nove ekonomije mnogoljudnih zemalja u razvoju (Kina, Indija, Brazil i slične), koje kao da se ravnaju po sloganu "stići i prestići Ameriku", guše problemi naglašeno nečistog i za zdravlje štetnog okoliša. Ovi će se problemi zbog zahuktalih praksi u znaku vladajućega društvenog odnosa pod motom "profit pod svaku cijenu" još više iz godine u godinu pogoršavati.

Kako bi napustili siromaštvo, sustavi ovih zemalja proizvode obilje u stvarima (broj automobila u Kini godišnje se poveća za više od 13 milijuna!), ali zapadaju, ovaj put u novu, ekološku oskudicu. Zrak, voda i tlo ne mogu se kupiti, podmititi.⁷ Njihova čistoća i upotrebna vrijednost moraju se čuvati od onečišćenja. Ako nam trebaju čisti, u njihovu se čistoću i očuvanje mora investirati tako da proizvodnja roba i usluga "usput" ne proizvodi njihovo onečišćenje i uništavanje.

Mnogi pokazatelji stanja lokalne ekosfere diljem svijeta pokazuju da je na djelu proizvodnja roba i usluga koja vodi u ekološku, zdravstvenu i sociokulturnu neodrživost. Imat ćemo novaca, imat ćemo materijalni standard, imat ćemo mnogo stvari (automobila, naprava, luksuza), ali nećemo više imati zadovoljavajuće prirodne osnove življenja. Razbolijevat ćemo se sve više i sve masovnije, umirati u materijalnom bogatstvu i ekološkoj i zdravstvenoj bijedi.

Uspostaviti održivost kao ekološki (uz već prisutni ekonomski) kriterij, prepoznati održivost kao cilj i interes postaje, dakle, pitanje vođenja svih procesa proizvodnje roba i usluga u znaku i po "novom diktatu", novoj zakonitosti integralne održivosti. Stihija koja je na djelu, a u čijem je srcu, pogonskom središtu, "profit pod svaku cijenu", nije vođenje koje može riješiti problem. To nije nikakvo učinkovito vođenje, to je hod slijepca koji glumi da vodi, a sam ide i druge navodi u provaliju. Stihija vodi u ekološku propast. Zlatne krletke neće značiti ništa ako zrak u njima bude otrovan. Značit će tek bolest i smrt u manje-više zlatnoj krletki.

Održivost prirodnih osnova života praktičnim je djelatnostima ljudi ugrožena. Dosezanje održivosti nije više jednostavno. Kompleksnost problema i zahtjevnost u znanjima potrebnim da se shvati što je sve na djelu i što je s čime i kako povezano – nepoznato je i nepregledno običnom umu, "zdravom razumu"! To je još jedan jak razlog zašto je potrebno vođenje k održivosti.

U čemu to još i zašto održivi razvoj mora biti vođen? U srži vođenja jest vođenje u skladu s održivim razvojnim horizontom, vođenje u skladu s održivim razvojnim kriterijima, vođenje u smjeru održivih ciljeva koji će osigurati nov razvoj sposoban za budućnost. Svime time iz srca stvari upravljat će

vođenje u skladu s novim interesima opstanka i ekološke održivosti (uz stalnu daljnju brigu za ekonomsku održivost), u skladu s novim (starim) potrebama i interesima za zdravlje, stvaranje potomaka, stabilne prirodne osnove življenja, ekološki i biološki komfor, na kakav smo kao ljudska rasa navikli već tisućama godina.

Otpori starih i dotrajalih ljudskih interesa za "profitom pod svaku cijenu" i djelovanjem koje će ugrožavati ovaj novi vladajući sklop biointeresa bit će žilav i neće ga biti moguće odjednom i lako svladati. Akteri obrane života i akteri napada na život sučeljavat će se i dalje, kao što se sučeljavaju cijelo vrijeme do danas, svakodnevno, kroz sukobe ekoloških i usko interpretiranih ekonomskih interesa. Sukob će biti stalan, tvrd, a ishod je stalno otvoren.

Hodu k održivosti nije unaprijed zajamčen uspjeh. Premda opća ljudska volja za životom, uza sve institucije koje predvode prakse satiranja ljudi i prirode, uza sve pohlepe moćnih, daje nade da će ovaj hod dugoročno gledano biti uspješan.

Zaključimo: održivi razvoj neće se zbivati spontano, on se – ako želi biti učinkovit – jedino može događati kao znanjem i voljom za rješavanjem neodrživih postojećih ideja i praksi svjesno i planirano vođen proces.

MALI IZLET U BUDUĆNOST

U ovome članku nismo, dakako, razvili model ustroja održivoga razvoja, kao ni metode i recepte njegova uspostavljanja. Mnogi već nervozno očekuju upravo to. Nismo ponudili razgovijetan most između postojećega stanja, koje mahom krase elementi neodrživoga ponašanja, i svijetle održive budućnosti. Ovdje tek inicijalno istražujemo nosive elemente toga mosta, toga procesa uspostavljanja održivosti u praksi. No intelektualni rad na ovom i ovakvom konkretnom uspostavljanju traži viziju o tome "kamo idemo". Zamišljeni most između danas i sutra mora biti usmjeren prema odgovarajućem pravcu, mora imati odgovarajuće produktivne elemente.

Kada bacamo harpun na drugu stranu da se zakvačimo za drugu obalu i potom po nekom tankom konopcu (za početak!) prijeđemo na tu drugu obalu, korisno je vidjeti kamo taj harpun bacamo. U tom smislu u ovom kratkom poglavlju nudimo "mali izlet u budućnost" kao koristan, tako vjerujemo, mali mentalni eksperiment.

Evo te slike: kada jednom u budućnosti proradi pravna država kao mehanizam očuvanja novih povijesnih biointeresa čovječanstva, štetni će čini biti tretirani kao zločini protiv tih vrijednosti i interesa i bit će sustavno kazneno gonjeni, onemogućavani i financijski, i politički, i poslovno. Zli čini bit će čini zločinaca koje će pošto-poto trebati onemogućiti. Državni sudski i represivni sustav bit će osnaženi i aktivirani na ovim temeljnim zadaćama.

Moral društvenih sustava temeljit će se na zalaganju za cilj biološkog opstanka i stalne, strogo održive, obnove življenja ljudske rase. Danas je to još teško razumjeti. Danas se život i živi svijet napadaju i raskošnom paletom destruktivnih oblika ugrožavaju i dovode u pitanje. Ovaj preokret dogodit će se uz pretpostavku da naša vladajuća kultura življenja u kojoj se kao u "posudi vrednota" kao narod(i) reproduciramo nije dominantno kultura smrti i razaranja, nego kultura obrane života, zalaganja za život i živi svijet.

Opstanak prirodnih osnova života i borba za njih bit će nova razvojna dogma čovječanstva budućnosti. Upravljanje domom, što i jest prvotno značenje riječi ekonomija (grč. *oikonomia*), bit će temeljna zadaća države. Mešetarenje (grč. *chrematistics*) fiktivnim tržišnim vrijednostima izgubit će na značenju. Postat će daleko manje važno od proizvodnje prirodnih preduvjeta življenja. Čisti zrak i voda, plodno prirodno tlo vrijedit će zlata. Visoka biološka raznolikost, bogat svijet flore i faune također.

Temeljni društveni odnos i dalje će biti tržišna regulacija, tržišne zakonitosti, sloboda tržišta, slobodno kretanje kapitala, roba i radne snage, ali izgubit će svoju današnju svemoć i zadržati tek određenu ulogu. Proizvodnja i potrošnja roba i usluga duboko će se ekologizirati. Temeljni društveni odnos postat će vođenje društava i država s osnovnim ciljem sustavnoga čuvanja i osiguravanja reproduciranja prirodnih osnova življenja (zrak, voda, tlo, živi svijet) te proizvodnje energije i hrane na novim, ekološki i klimatski održivim, osnovama. Neće to biti nikakav "ekofašizam". U novim globalnim ekološkim uvjetima ovo će vođenje biti demokratski ustrojeno i odobreno od većine (ekološki i zdravstveno ugroženoga) demosa. Upravljačke grupacije, koje se diljem svijeta biraju po ustaljenim demokratskim pravilima, nisu automatski i "elite održivoga razvoja". No oni iz upravljačkih krugova koji su najobrazovaniji, oni koji teže odgovorima na pitanja o razvoju sutra, a ne tek za danas i ovdje, postupno postaju i elita održivosti. U siromašnim zemljama, u zemljama u dugovima, u nezrelim društvima i zemljama gdje se izbori dobivaju nesuvislim razvojnim i potrošačkim obećanjima, još smo udaljeni od toga da upravljačke grupacije postanu elite održivosti.

KRATKI PREGLED SOCIJALNIH AKTERA KAO NOSITELJA INTERESA I PROCESA VOĐENJA ODRŽIVOGA RAZVOJA

Stožerno značenje u pripremi učinkovita vođenja ukupnoga razvoja prema integralnoj održivosti imat će znanje i oni socijalni akteri koji znanje proizvode. To je znanstvena zajednica modernoga svijeta, odnosno znanstvenici u pojedinim zemljama. To je državna uprava koja organizira financiranje znanstvenih djelatnosti. To su poduzetničke firme u onom dijelu u

kojem ulažu u znanje, ne samo u ono koje uvećava profit nego u šire društveno znanje.

Obrazovni sustav svih razina, koji ima i odgojnu zadaću, stvarat će i širiti održivost kao razvojnu vrednotu, a visokoškolski sustav nuditi će znanja i nalaze koji usmjeravaju prema svladavanju primijenjenih znanja što vode prema održivim razvojnim rješenjima.

U procesima ekstramuralnog, izvaninstitucionalnog obrazovanja svoju golemu, danas izrazito podcijenjenju, ulogu imat će udruge civilnoga društva. Kao predstavnik građana i javnosti koja je prva na udaru neodrživih konkretnih razvojnih procesa, udruge će i dalje biti onaj izvanredno dragocjen, prvi i najosjetljiviji terenski alarm da u razvoju za prirodu i ljude nešto ne ide u dobrom smjeru. Naime, s vrhova poslovnih tornjeva, iz raskošnih ministarskih kabineta često se ne vide prvi znaci neodrživosti u ekološkim i sociokulturnim procesima na terenu. One gore ne boli ono što boli one dolje. Oni gore često su zaštićeni bogatstvom, moći, ali i udaljenošću od nevolja. Stanovnici indijskoga Bhopala već su masovno oslijepili, dok neki u nekim korporacijama nisu progledali! Stanovnici Černobila već su masovno bili radioaktivno onečišćeni dok je sovjetska vlast uopće priznala nesreću golemih razmjera. Građani Siska već su na stotine oboljeli od raka pluća dok se država sjetila tužiti INU za ekološki opasne i nedopuštene radnje. I tako dalje do bezbroja primjera slične vrste.

Kao ustanova koja u osnovi brani život, ponekad i vrlo konzervativno, Crkva će imati svoju važnu odgojnu ulogu u vođenju prema održivosti. U zemljama gdje je vjernačka populacija brojnija, gdje je kontakt vjernika sa svećenstvom masovniji ovo može imati pozitivne posljedice širih razmjera. Dakako, i svećenstvo se ovdje kao poseban socijalni akter odgojnoga vođenja prema održivosti treba moderno sustavno obrazovati.

Politička elita održivost i vođenje prema održivosti pretvara u predmet svoje volje i djelovanja. Ako se to ne događa, nema ubrzana kretanja neke zemlje prema održivom razvoju. To je posebno osjetljiva i presudna točka vođenja prema održivom razvoju na strateškoj razini. Strategiju održivoga razvoja, sintezno mišljenje na razini cijele države i svih sektora djelovanja ne može osmišljavati neki partikularni interes, tek neka posebna djelatnost. To može samo moderna država. Kada jedna švedska državna uprava najavljuje da će se do 2020. godine osloboditi od fosilnih goriva, ili kada Komisija EU-a 2007. godine priopćuje da će se do iste godine 20% energije u zemljama EU-a proizvoditi iz obnovljivih izvora – onda je to upravo to! Središnji akter promocije održivoga razvoja i stvaranja sustavnih pretpostavki na zakonodavnoj i materijalno-poticačnoj razini jesu državne uprave.

Državna se uprava legitimira organizacijom opstanka i, teorijski, ova uprava ne može zagovarati neodržive razvojne solucije. Međutim, pod pritiskom imperativa unapređenja kvalitete življenja stanovništva (birača), državna se uprava može naći u kompromisnim situacijama kada popušta poduzetništvu i biznisu u nekim razvojnim rješenjima, koja nisu posve – ili nisu uopće – dugoročno ekološka, pa ni ekonomski održiva. Ovdje javnost i građani kroz udruge te sredstva masovnog informiranja mogu biti korektivni faktor ovim trulim kompromisima.

Poduzetništvo kao sektor djelatnosti prije svega zagovara profit i održivost vlastite djelatnosti. Održivost razvoja širega društva nije im u prvom planu. Biznis često nije zainteresiran za prirodu i ljude, za zdravlje ljudi i prirode, barem ne dok ugrožavanje tih resursa ne počne nagrizati osnovnu djelatnost biznisa. No posljednjih se godina otvaraju putovi za "zelenu ekonomiju", za proizvodnje roba i usluga koje nude rješenja za nastale ekološke probleme. Ali i šire od toga. Poslovni savjeti za održivi razvoj i napredni biznis, onaj kojem je stalo do vrhunskog imidža glede razvojne pameti i mudrosti, sustavno ekologizira vlastito poslovanje, a trudi se i oko socijalno odgovornoga poduzetništva, pa mali dio profita (npr. 1%) preusmjerava na lokalnu ili širu društvenu zajednicu i njihove potrebe. Dakako, nije još riječ o predvodnicima prema planetarnoj razvojnoj održivosti ali i to je, eto, nešto.

Navedeni niz socijalnih aktera, sukladno svojim primarnim ulogama i svrhama, ima različite zadaće u okviru globalnoga posla vođenja prema održivosti. Stožerni akteri ovog posla jesu prije svega znanost i obrazovanje u inicijalnoj fazi artikulacije, državna uprava kao strateški voditelj te civilno društvo kao korektiv i stalni prijenosnik prvih signala i informacija o razornim oblicima neodrživosti za ljude i prirodu na terenu.

PROIZVODNJA AKTERA VOĐENJA ODRŽIVOGA RAZVOJA – PROIZVODNJA AKTERA BUDUĆNOSTI

Povijest civilizacije pokazuje da je njezin razvoj uvijek vodila uska elita ljudi, koju bismo mogli zvati i "evolucijski klin". Biolozi i psiholozi tvrde da u ovaj klin ulazi oko 5% predstavnika ljudske rase i da se to empirijski može potvrditi u raznim situacijama: od malih grupa do svjetske razvojne scene. Mase su potom manje-više oponašale predloženo i osmišljeno. Osvajanje održivosti novi je izazov za moderni "evolucijski klin" čovječanstva.

Dakako, ovdje se neminovno nameće pitanje: a tko će biti nositelj – subjekt vođenja k održivom razvoju? Tko će obrazovati elite vođenja, a to su uvijek manje grupe, elite (nije masa ljudi!) za održivi razvoj? Temelji na kojem neki poje-

dinac, grupa, profesija, postaje elita vođenja k održivom razvoju, elita održivoga razvoja samog jesu: a. na prvom mjestu održivost kao vrijednosna orijentacija, vrijednost i cilj, b. znanje o održivosti i održivom razvoju, sklop ideja i konkretnih razvojnih rješenja.

Postojeći, a posebno potencijalni (neki budući), akteri vođenja održivoga razvoja ne moraju danas biti ni osposobljeni ni dovoljno brojni u tkivu društva. Potrebna je, dakle, njihova edukacija, potrebna je "proizvodnja aktera vođenja", koju shvaćamo kao proizvodnju aktera budućnosti.

U postojećoj situaciji u Hrvatskoj, gdje su i vlast i ljudi zamjetno zaokupljeni materijalnim razvojem i gdje oblici i razmjeri zaduživanja pokazuju "opću glad za dobrima", o proizvodnji aktera održive budućnosti još se i ne razmišlja. A takvih je zemalja diljem svijeta još mnogo. No, ima i razvijenih zemalja gdje su misli i djelovanja već osjetno usmjereni prema tome. Što poslije materijalnoga bogatstva, koje je uglavnom dosegnuto, što poslije profita, što poslije mahnitoga djelovanja neoliberalizma?

U hrvatskim uvjetima glede vođenja prema održivosti živimo u deficitu, pa je nužno osnivanje novih ustanova i uvođenje mjera za afirmaciju održivoga razvoja. Tako hitno potrebnim vidimo artikulaciju Nacionalnoga programa odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, osnivanje znanstvenog instituta za održivi razvoj, osnivanje obrazovne akademije za održivi razvoj, a dakako i Nacionalnoga vijeća za održivi razvoj, kao političkoga i strateškoga tijela koje će nadići danas sektorski nesretno razjedinjena ministarstva u državnoj upravi. Integralna održivost nalaže integriranje sektora, organizaciju sinergijskoga djelovanja, prožimanje znanja i praktičnih poteza. Operacionalizacija načela djelovanja poput sintezne inteligencije, a ne tek sektorske i partikularne, u institucionalnom tkivu hrvatskoga društva tek predstoji.

Održivi razvoj je razvoj sposoban za budućnost.⁸ Akteri održivoga razvoja jesu akteri sposobni proizvoditi održivu budućnost. Osposobljavanje za vođenje, kako na razini vrednota tako i na razini znanja i vještina, ostaje prva i najvažnija zadaća u razvojnom kretanju k održivosti u hrvatskim suvremenim uvjetima. Sociološka istraživačka i znanstveno-stručna produkcija tomu planira dati svoj doprinos u godinama koje dolaze.⁹

BILJEŠKE

¹ Na projektu "Održivi razvoj Hrvatske" (194-1941560-1550), koji, od nedavno s dva znanstvena novaka ojačani peteročlani istraživački tim što ga predvodi autor ovog članka, ima u projektnom planu artikulirati "Nacionalni program odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u Hrvatskoj" do kraja 2009. godine.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 6 (92),
STR. 1031-1053

LAY, V.:
ODRŽIVI RAZVOJ...

² To smo učinili prije petnaest godina, početkom ratne 1992. godine u članku "Održivi razvitak i društvene promjene – prilozi rekonceptualizaciji današnjeg tipa razvitka". Vidi: Lay, V. (1992.).

³ Ovo razgovijetno između ostalih elaborira Franz Josef Radermacher (2003.) u knjizi "Ravnoteža ili razaranje – Eko-socijalno-tržišno gospodarstvo kao ključ svjetskog održivog razvoja", Intercon - Nakladni zavod Globus, Zagreb.

⁴ Sustavnim internetskim pretraživanjem "ključnih riječi" kao "sociological aspects of global warming and climate changes" i sličnih s iznenađenjem smo ustvrdili da je tome tako. Sociološka znanstvena zajednica svoje zanimanje još nije usmjerila prema tim pitanjima! Zanimljiv je to prilog analizi "funkcioniranja" sociologije spoznaje u suvremenim uvjetima XXI. stoljeća.

⁵ Colin Mason (2006.): "The Short History of the Future; Surviving the 2030 Spike", Earthscan, London – Sterling, VA. Prvi put objavljeno 2003. godine pod naslovom: "The 2030 Spike: Countdown to Global Catastrophe".

⁶ Worldwatch Institute iz New Yorka svake godine izdaje izvješće pod naslovom "State of the World" ("Stanje svijeta"), ali i sektorska izvješća poput "Trends and Facts – Changing the Oil Economy" i slična. Višegodišnje sustavno praćenje ovih izvješća utvrđuje nas u ovom općem nalazu.

⁷ Indijanski poglavica Seattle to je znao još u drugoj polovici 19. stoljeća. Moderni poglavice to ili nikada nisu naučili ili, ako jesu, uspješno su potisnuli u neki peti plan.

⁸ O tome više u spomenutoj knjizi. Vidi: Lay, V. (ur.) (2007.).

⁹ Aktivnosti na projektu "Održivi razvoj Hrvatske", koji financira Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa (194 – 1941560 – 1550) od 2007. do 2011., a koji se provodi u Institutu "Pilar" (voditelj V. Lay), dio je ovoga napora.

LITERATURA

Ayers, E. (2000.), *Last God Offer – Negotiating for Sustainable Future*, New York: For Walls Eight Windows.

Borgesi, S., Vercelli, A. (2003.), Sustainable globalisation, *Ecological Economics*, 44: 77-89.

Bryson, B. (2006.), *The Weather Makers; The History and Future Impact of Climate Change*, London: Allen Lane – an imprint of Penguin Books.

Lay, V. (1992.), Održivi razvitak i društvene promjene – prilozi rekonceptualizaciji današnjeg tipa razvitka, *Socijalna ekologija*, 1: 1-16.

Lay, V. (2005.), Integralna održivost i učenje, *Društvena istraživanja*, 14 (3): 353-377.

Lay, V., Kufrin, K., Puđak, J. (2007.), *Kap preko ruba čaše – Klimatske promjene: svijet i Hrvatska*, Zagreb: Hrvatski centar "Znanje za okoliš".

Lay, V. (ur.) (2007.), *Razvoj sposoban za budućnost; Prinosi promišljanju održivog razvoja Hrvatske*, Zagreb: Biblioteka Centra za integralnu održivost i održivi razvoj, Knjiga 1, Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar", Zagreb.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 6 (92),
STR. 1031-1053

LAY, V.:
ODRŽIVI RAZVOJ...

Lay, V. (2007.), Vizija održivog razvoja Hrvatske. U: V. Lay (ur.), *Razvoj sposoban za budućnost – Prinosi promišljanju održivog razvoja Hrvatske*, Biblioteka Centra za integralnu održivost i održivi razvoj, Knjiga 1, Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar", Zagreb.

Linden, E. (2006.), *The Winds of Change; Climate, Weather and Destruction of Civilizations*, New York-London-Toronto-Sydney: Simon and Schuster.

Lux, K. (2003.), The failure of the profit motive, *Ecological Economics*, 44: 1-9.

Mason, C. (2006.), *The Short History of Future, Surviving the 2030 Spike*, London: Earthscan.

Radermacher, F. J. (2003.), *Ravnoteža ili razaranje: Eko-socijalno-tržišno gospodarstvo kao ključ svjetskog održivog razvoja*, Zagreb: Intercon i Nakladni zavod Globus.

Sachs, J. (2007.), *Kraj siromaštva; Ekonomske mogućnosti našeg doba*, Zagreb: Algoritam.

Worldwatch Institute – *State of the World 2000*, W. W. Norton & Company za godine / isto za 2001.; 2002.; 2003.; 2004.; 2005.; 2006./.

Sustainable Development and Leadership

Vladimir LAY
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

The available empirical evidence suggests that contemporary globalisation is unsustainable in the long run unless we introduce new institutions and new applied policies which will deal with this global problem. The social order in which "profit above all else" rules cannot be an efficient regulator of the balance between material growth and the natural resources of life. Thus a new direction of development is needed which will not repeat the mistakes of the old one. This new direction offers the concept of sustainable development which presupposes a considerable amount of social change and which has the character of a global societal social innovation. The two main pillars of sustainable development are "learning for sustainability" and "leading change towards sustainability". This article is dedicated to "leading towards sustainability" as a conscious and planned activity of democratically chosen political elites and other decision-making actors regarding the direction and modes of modern development. Leadership is by no means the dictatorship of the individual or cliques, a monopoly, or a type of "eco-fascism". In the article, the author considers the question of why sustainable development cannot be spontaneous, and why it has to be purposefully managed. Efficient leadership presupposes that the social actors of leading change towards sustainability have to internalise sustainability, life preservation and survival as the ultimate

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 6 (92),
STR. 1031-1053

LAY, V.:
ODRŽIVI RAZVOJ...

value and their special interest, and have to systematically "feed themselves with new knowledge". The production of social actors for leadership towards sustainability, a kind of "production of actors of sustainable future" is the most important task of modern education systems throughout the world.

Key words: sustainable development, leadership towards sustainability

Nachhaltige Entwicklung und Führung

Vladimir LAY
Ivo Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

Verfügbare empirische Angaben legen den Schluss nahe, dass die moderne Globalisierung langfristig unhaltbar ist, sofern nicht neue Institutionen und neue Maßnahmen eingeführt werden, die dieses globale Problem in den Griff bekommen. Eine dem „Profit um jeden Preis“ verschriebene Gesellschaftsordnung kann kein wirksamer Regulator des Gleichgewichts zwischen dem sich häufenden materiellen Reichtum und den natürlichen Lebensgrundlagen sein. Es ist daher notwendig, eine neue Entwicklungsrichtung einzuschlagen, bei der die Fehler der Vergangenheit vermieden werden müssen. Eine solche neue Richtung bietet das Konzept der nachhaltigen Entwicklung, das umfassende gesellschaftliche Wandel voraussetzt und den Charakter einer globalen gesellschaftlichen Innovation besitzt. Die zwei Grundpfeiler nachhaltiger Entwicklung sind „Lernen für Nachhaltigkeit“ und „Führung zur Nachhaltigkeit“. Der Artikel widmet sich ebendieser „Führung zur Nachhaltigkeit“ als dem bewussten und planvollen Agieren demokratisch gewählter politischer Eliten sowie anderer Akteure, die Richtung und Modus der modernen Entwicklung maßgeblich mitbestimmen. Führung ist keineswegs die Diktatur eines Einzelnen oder einer Machtclique, keineswegs ein Monopol oder gar „Öko-Faschismus“. Der Verfasser geht der Frage nach, warum nachhaltige Entwicklung nicht spontan erfolgen kann, sondern bewusst angestrebt werden muss. Wirksame Führung setzt dabei voraus, dass die maßgeblichen Akteure das Ziel der Nachhaltigkeit, der Verteidigung und Wahrung des Lebens als höchsten Wert und ganz besonderes Anliegen „verinnerlicht“ haben und sich beständig um die „Aneignung neuer diesbezüglicher Kenntnisse“ bemühen. Die Hervorbringung gesellschaftlicher Akteure, denen die Führung zur Nachhaltigkeit obliegt, d.h. die „Hervorbringung von Akteuren einer nachhaltigen Zukunft“ gehört zu den erstrangigen Aufgaben moderner Bildungssysteme in der ganzen Welt.

Schlüsselbegriffe: Nachhaltige Entwicklung, Führung zur Nachhaltigkeit